
MONOGRAFIE PRAWNICZE

ŻYCIE UMOWY KONSUMENCKIEJ
PO UZNANIU JEJ POSTANOWIENIA
ZA NIEUCZCIWE
NA TLE ORZECZNICTWA
TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI UE

MICHAŁ ROMANOWSKI (red.)

Wydawnictwo C.H.Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

MICHAŁ ROMANOWSKI (red.) • ŻYCIE UMOWY KONSUMENCKIEJ
PO UZNANIU JEJ POSTANOWIENIA ZA NIEUCZCIWE
NA TLE ORZECZNICTWA TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI UE

Polecamy nasze najnowsze publikacje z tej serii:

Karol Kulig

**TEORIA PRACOWNICZEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI
PORZĄDKOWEJ**

Dominik Gajewski (red.)

**MIĘDZYNARODOWE UNIKANIE OPODATKOWANIA.
WYBRANE ZAGADNIENIA**

Małgorzata Sieradzka

**OPLĄTY PÓŁKOWE JAKO CZYN NIEUCZCIWEJ
KONKURENCJI**

Jarosław Grykiel

**UPRAWNIENIA WIERZycIELA Z UMOWY PRZEDWSTĘPNEJ
W RAZIE JEJ NIEWYKONANIA LUB NIENALEŻYTEGO
WYKONANIA PRZEZ DŁUŻNIKA**

Katarzyna Samulska

**ZASADA SZYBKOŚCI POSTĘPOWANIA ADMINISTRACYJNEGO
W PRAWIE POLSKIM**

Kinga Michałowska

**NIEMAJĄTKOWE WARTOŚCI ŻYCIA RODZINNEGO
W POLSKIM PRAWIE CYWILNYM**

Mikołaj Hermann, Sebastian Sykuna (red.)

WYKŁADNIA PRAWA. TRADYCJA I PERSPEKTYWY

Legalis
System Informacji Prawnej

www.ksiegarnia.beck.pl

[Kup książkę](#)

**ŻYCIE UMOWY KONSUMENCKIEJ
PO UZNANIU JEJ POSTANOWIENIA
ZA NIEUCZCIWE
NA TLE ORZECZNICTWA
TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI UE**

Redaktor

prof. dr hab. Michał Romanowski

Autorzy:

prof. dr hab. Ewa Bagińska, dr hab. Iwona Karasek-Wojciechowicz,
prof. UW dr hab. Maciej Kaliński, prof. USz dr hab. Zbigniew Kuniewicz,
prof. dr hab. Zbigniew Ofiarski, prof. dr hab. Jerzy Pisuliński,
prof. dr hab. Michał Romanowski

WYDAWNICTWO C.H.BECK
WARSZAWA 2017

[Kup książkę](#)

Wydawca: Dominika Lisiewicz

© **Wydawnictwo C.H.Beck 2017**

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Wydawnictwo C.H.Beck

Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-9455-8

ISBN e-book 978-83-255-9456-5

[Kup książkę](#)

Spis treści

Przedmowa	IX
Wykaz skrótów	XI
Wykaz literatury	XV
Wstęp	1
Rozdział I. Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowienia za nieuczciwe	7
§ 1. Istota problemu	7
§ 2. Cel art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG	9
§ 3. Wykładnia art. 385 ¹ § 2 KC a art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG	18
§ 4. Artykuł 8 dyrektywy 93/13/EWG – możliwość zapewnienia wyższego stopnia ochrony konsumenta przez państwa członkowskie	25
§ 5. Co może sąd w przypadku stwierdzenia, że umowa zawiera nieuczciwe warunki?	33
I. Kryteria rozstrzygnięcia sądowego	33
II. Utrzymanie umowy w mocy jako dyrektywa naczelna	40
III. Pozbawienie umowy mocy obowiązującej może być wymierzone w interes konsumenta lub sprzeczne z jego wolą .	44
IV. Utrzymanie w mocy umowy po eliminacji postanowienia nieuczciwego	58
V. Uczciwie wykonywane potencjalnie nieuczciwe postanowienie (okazja nie zawsze czyni złodzieja)	62
VI. Dynamizm w czasie statusu postanowienia z punktu widzenia testu uczciwości	69
VII. Pozbawienie umowy w całości mocy obowiązującej (nieudana reanimacja)	70
VIII. Czy sąd może zastąpić postanowienie nieuczciwe postanowieniem uczciwym?	71
§ 6. Implementacja dyrektywy w innych krajach członkowskich	82
§ 7. Wnioski	84
Rozdział II. Sankcja zamieszczenia w umowie niedozwolonego postanowienia w świetle dyrektywy 93/13/EWG i orzecznictwa TSUE.	91
§ 1. Uwagi wprowadzające	91

§ 2. Sankcja z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG w orzecznictwie TSUE	92
§ 3. Sankcja z art. 385 ¹ § 1 KC	98
§ 4. Wyrok TSUE z 21.12.2016 r. i jego ocena	103
§ 5. Znaczenie wyr. TSUE z 21.12.2016 r. dla prawa polskiego	108
Rozdział III. Dopuszczalność ograniczenia w czasie skutków uznania nieuczciwego postanowienia umowy konsumenckiej za niewiążące w świetle wyroku TSUE z 21.12.2016 r.	
§ 1. Teza wyroku TSUE z 21.12.2016 r.	111
§ 2. Stan faktyczny	111
§ 3. Istota problemu prawnego	113
§ 4. Stanowisko rzecznika generalnego	113
§ 5. Stanowisko TSUE	120
§ 6. Ocena stanowiska TSUE	123
I. Uwagi wprowadzające	123
II. Źródła prawa Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem orzeczeń TSUE	124
III. Zasada autonomii proceduralnej państw członkowskich	127
IV. Charakter regulacji zawartej w art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG	128
V. Ocena stanowiska TSUE	130
§ 7. Wpływ orzeczenia TSUE na polski porządek prawny	144
Rozdział IV. Odpowiedzialność Skarbu Państwa za skutki decyzji Prezesa UOKiK o nałożeniu kary pieniężnej na przedsiębiorcę za stosowanie klauzul niedozwolonych o treści tożsamej z klauzulami uznanymi za niedozwolone we wzorcach umowy innego przedsiębiorcy w świetle wyr. TSUE z 21.12.2016 r., C-119/15, <i>Biuro podróży „Partner” sp. z o.o. sp.k. p. Prezesowi UOKiK</i>	
§ 1. Uwagi wprowadzające	147
§ 2. Tezy opinii rzecznika generalnego <i>H. Saugmandsgaarda ØE</i> i wyr. TSUE z 21.12.2016 r., C-119/15, <i>Biuro podróży „Partner” sp. z o.o. sp.k. p. Prezesowi UOKiK</i>	148
§ 3. Przesłanki odpowiedzialności z tytułu naruszenia prawa unijnego i podstawy tej odpowiedzialności w prawie polskim	152
§ 4. Kwestia prejudykatu stwierdzającego niezgodność aktu krajowego z prawem unijnym	156
§ 5. Kwestia wzruszalności decyzji Prezesa UOKiK o nałożeniu kary pieniężnej	157

Rozdział V. Prawo przedsiębiorcy do wysłuchania a uprawnienie Prezesa UOKiK do nakładania kar pieniężnych za stosowanie nieuczciwych postanowień wzorca umowy w świetle wyroku TSUE z 21.12.2016 r. ...	165
§ 1. Stan faktyczny	165
§ 2. Ogólne ramy instrumentów ochrony konsumentów w polskim porządku prawnym	168
§ 3. Regulacje UE w zakresie ochrony konsumentów – podstawa normatywna	174
§ 4. Funkcjonujący przed nowelizacją system ochrony konsumentów w prawie polskim	177
§ 5. Niezgodność rozszerzającego skutku prawomocności orzeczeń z prawem Unii Europejskiej	185
§ 6. Skutki wyroku TSUE dla polskiego systemu prawnego	195
I. Uwagi ogólne	195
II. Skutki wyroku TSUE dla postępowań prowadzonych przed Prezesem UOKiK oraz SOKiK	196
Rozdział VI. Zasada przejrzystości materialnej umowy konsumenckiej	201
§ 1. Istota problemu	201
§ 2. Istota problemu a prawo polskie	205
§ 3. Uzasadnienie aksjologiczne zasady przejrzystości materialnej	207
§ 4. Zasada przejrzystości materialnej a uczciwość (lojalność) kontraktowa	213
§ 5. Czy zasada przejrzystości materialnej stoi na straży zagwarantowania, aby umowa konsumencka była korzystna dla konsumenta? („Jeśli ludzie są wolni i równi, muszą być osądzeni, a nie niańczeni”)	225
§ 6. Jakie kryteria pozwalają ocenić, czy umowa konsumencka przeszła test przejrzystości materialnej?	229
§ 7. Zasada przejrzystości materialnej w świetle orzecznictwa TSUE	230
§ 8. Wnioski	238
Rozdział VII. Problem dopuszczalności przekształcenia kredytu denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej w kredyt w walucie polskiej z uwagi na abuzywność klauzuli walutowej (uwagi na tle relacji art. 69 PrBank do art. 385¹ § 2 KC)	245
§ 1. Uwagi wprowadzające	245
§ 2. Wybrane aspekty prawne dotyczące kredytów denominowanych lub indeksowanych do waluty obcej	248
I. Odpłatność jako istotna cecha każdej umowy o kredyt	248
II. Waluta kredytu jako element konieczny treści umowy o kredyt	249

III. Kredyt denominowany lub indeksowany do waluty innej niż waluta polska	251
IV. Operacje walutowe banku a kredyty denominowane lub indeksowane do waluty obcej	254
V. Problem niedopuszczalności automatycznej „zamiany” kredytu denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej na kredyt wyrażony w walucie polskiej w przypadku abuzywności tzw. klauzul walutowych	259
VI. Problem przedawnienia roszczenia banku o zwrot nienależnego świadczenia spełnionego w wykonaniu nieważnej umowy o kredyt denominowany lub indeksowany do waluty obcej	265
VII. Relacja art. 69 PrBank do art. 358 ¹ § 2 KC	267
VIII. Dopuszczalność zawierania umów o kredyt denominowany lub indeksowany do waluty obcej przed 26.8.2011 r. w świetle zasady swobody umów	268
IX. Ocena dopuszczalności stosowania stawki LIBOR do kredytu w walucie polskiej	270
§ 3. Wnioski	272
Rozdział VIII. Wpływ niedozwolonego charakteru klauzul zmiany oprocentowania lub kursu waluty na związanie stron umową kredytu	275
§ 1. Rozbieżność stanowisk w orzecznictwie i piśmiennictwie	275
§ 2. Abuzywność metody zmienności oprocentowania lub kursu waluty a związanie stron postanowieniem określającym zasadę zmienności oprocentowania lub indeksacji kredytu	277
§ 3. Możliwość utrzymania umowy w mocy w razie niedozwolonego charakteru postanowień określających rozmiar głównych świadczeń stron – prawo unijne	279
§ 4. Możliwość utrzymania umowy w mocy w razie niedozwolonego charakteru postanowień określających rozmiar głównych świadczeń stron – prawo polskie	281
§ 5. Norma dyspozytywna określająca metodę i zakres zmienności oprocentowania kapitałowego kredytu	283
§ 6. Norma dyspozytywna określająca charakter oprocentowania kapitałowego	292
§ 7. Norma dyspozytywna określająca metodę i zakres zmienności kursu waluty	292
§ 8. Wnioski	293
Indeks rzeczowy	295

Przedmowa

Kultowe już powiedzenie „Sąd sądem, a sprawiedliwość musi być po naszej stronie” z polskiego filmu komediowego „Sami swoi” z 1967 r. dobrze ilustruje oczekiwania kierowane wobec świata nauki przez – przynajmniej niektóre środowiska przedsiębiorców i konsumentów oraz ich pełnomocników procesowych – co do formułowania wniosków dotyczących skutków uznania nieuczciwego postanowienia umowy konsumenciej za niewiążące. Nie jest jednak rolą środowiska naukowego mówienie tego co ktoś chce usłyszeć, ale poszukiwanie rozwiązania słusznego „szytego” na miarę konkretnych okoliczności. Wszelkie uogólnienia i postulaty łatwych rozwiązań zazwyczaj okazują się zawodne. Znalezienie rozwiązania słusznego wymaga więcej zaufania do sędziów niż wynika to z opinii, którą wyraził wybitny francuski prawnik *P. Fabreguettes*, że „nie ma gorszej rzeczy dla wymiaru sprawiedliwości niż słusność” lub kanclerz Francji *P. Séguier* (1588–1672), który swój niechętny stosunek wobec słusności jako kryterium rozstrzygnięć spraw spornych uzasadniał tym, że jest ona „tak zmienna jak długość stopy każdego kanclerza” czy też dosadnej opinii wielkiego angielskiego prawnika *J. Seldena* (1584–1654), który zdefiniował słusność jako *a roguish thing* (szelmowską, diabelską sprawę). Słynna jest też ocena słusności sformułowana przez *I. Kanta*, który twierdził, że słusność to „niema bogini, która nie może być usłyszana przez sędziego”.

Przedstawione w niniejszej książce opracowania – będące dziełami sześciu autorów z różnych, cenionych polskich uniwersytetów – łączy jedno, a mianowicie poszukiwanie rozwiązania słusznego. Wszak słusznym sprawom prawo sprzyja. *Cyceron* powiedział, że „bez słusności prawo nie jest prawem”. Nauka prawa i wymiar sprawiedliwości były, są i będą „skazane” na to, aby orzekać tak, by wyrok był słuszny. W takim ujęciu rozumiałe stało się *Monteskiusowskie* zawołanie „Nie pytam jakie są prawa, ale jacy są sędziowie”.

Wyrok nie może faworyzować żadnej ze stron sporu bez względu na to kto jest jego stroną. Słusznej ochrony słabszej strony nie należy mylić z jej faworyzowaniem. Faworyzowanie nie jest ochroną, ale obdarzaniem względami, a nie to jest celem prawa ochrony konsumenta. Celem wyroku sądowego w każdej sprawie jest praktyczne wdrożenie w życie nakazów prawa sformułowanych przez rzymskiego prawnika *Ulpiana*. *Ulpian* twierdził, że nakazami prawa jest żyć uczciwie (*honeste vivere*), nie czynić drugiemu szkody (*alterum non laedere*) oraz oddać każdemu to, co jest jego (*sum quique tribuere*). Tylko tyle, i aż tyle, aby zrozumieć jak groźne (choć zabawne dla widza) jest dla wymiaru sprawiedliwości hasło „sąd sądem, a sprawiedliwość musi być po naszej stronie”.

Jako redaktor naukowy niniejszej publikacji chciałbym podziękować jej autorom za konsekwencję w głoszeniu ich poglądów mimo, iż – z niektórych środowisk hołdujących hasłu „sąd sądem, a sprawiedliwość musi być po naszej stronie” oraz ich pełnomocników procesowych – co stwierdzam z dużą przykrością – spotkała nas wszystkich fala tzw. internetowego hejtu za głoszenie poglądów przedstawianych w niniejszej książce.

Autorzy niniejszej publikacji zgadzają się i różnią w swoich poglądach, a więc dyskutują jak powinno wyglądać życie po życiu umowy konsumenckiej, czyli życie tej umowy po eliminacji z niej postanowienia nieuczciwego. Chodzi przecież nie o uwolnienie konsumenta od umowy konsumenckiej lub zwolnienie go z obowiązku rozliczenia wzajemnych świadczeń stron w razie upadku umowy konsumenckiej, ale o uwolnienie konsumenta od postanowienia nieuczciwego i doprowadzenie do stanu sprawiedliwości (równowagi) kontraktowej. Tak należy rozumieć wyrażoną w art. 6 dyrektywy 93/13/EWG oraz art. 385¹ § 2 KC zasadę trwania umowy konsumenckiej po eliminacji z niej postanowienia nieuczciwego. Pozbawienie umowy mocy obowiązującej nie przywraca jednak równowagi kontraktowej stron, ale „wypala” więź prawną nawiązaną przez strony.

Przedsiębiorcy powinni pamiętać, że umowa nie może być pułapką dla konsumenta, a prawo temu przeciwstawia się. Wszak każdy z nas – także przedsiębiorca – jest konsumentem. Konsument powinien żądać uczciwego traktowania pamiętając zarazem, że nakazem prawa jest oddać każdemu to co jest jego. Obrót prywatny opiera się na takich wartościach (aksjologii) jak uczciwość i lojalność. Wymagają tego nie tylko zwykłe reguły przyzwoitości, które są wprowadzane jako pozaprawne kryterium ocen dokonywanych na potrzeby stosowania prawa, ale także wymogi bezpieczeństwa obrotu. Prawo nakazuje zachowywać się przyzwoicie przedsiębiorcy i konsumentowi. Oznacza to nakaz respektowania słuszných interesów drugiej strony i zakaz wykorzystywania jej niewiedzy lub błędów w sposób naganny moralnie, a także zakaz szukania sposobu, aby nie spłacać długów. Niespłacony dług zawsze bowiem kogoś obciąża. Ekonomiczna analiza prawa uczy, że nie ma darmowych obiadów.

F.A. Hayek jako motto swoich rozważań na temat wolności i odpowiedzialności przytoczył cytat: „Jeśli ludzie są wolni i równi, muszą być osądzani, a nie nianięci” (F.D. Wormuth). Model taki zakłada odpowiedzialność jednostki za własny los w granicach, których można rozsądnie wymagać od przeciętnego uczestnika obrotu z uwzględnieniem okoliczności i kontekstu zawierania umowy.

Mam nadzieję, że niniejsza publikacja dowodzi jak kluczowe jest orzekanie przez polskie sądy z wykorzystaniem dorobku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz współkształtowanie (prowokowanie) owego dorobku przez zadawanie pytań pre-judycjalnych.

Za treści wyrażone w poszczególnych częściach publikacji odpowiadają wyłącznie ich autorzy. Za treść wyrażoną w przedmowie odpowiada wyłącznie jej autor.

Warszawa, 25.3.2017 r.

prof. dr hab. Michał Romanowski

Wykaz skrótów

1. Źródła prawa

dyrektywa 93/13/EWG	dyrektywa 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz. UE L Nr 95, s. 29 ze zm.)
dyrektywa 2009/22/WE	dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/22/WE z 23.4.2009 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów (Dz.Urz. UE L Nr 110, s. 30)
EKPCz	Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
KC	ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 459)
KC franc.	francuski Kodeks cywilny z 1804 r. (<i>Code Civil</i>)
KC hiszp.	hiszpański Kodeks cywilny z 1889 r. (<i>Código civil español</i>)
Konstytucja RP	ustawa z 2.4.1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
KPA	ustawa z 14.6.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 23 ze zm.)
KPC	ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1822 ze zm.)
KPP	Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C Nr 326, s. 391)
KRO	ustawa z 25.2.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 682)
KSH	ustawa z 15.9.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1578 ze zm.)
KZ	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.)
MiFID I	dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/39/WE z 21.4.2004 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych, zmieniająca dyrektywę Rady 85/611/EWG i 93/6/EWG i dy-

	rektywę 2000/12/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylającą dyrektywę Rady 93/22/EWG (Dz.Urz. UE L Nr 145, s. 1 ze zm.)
MiFID II	dyrektywa Komisji 2006/73/WE z 10.8.2006 r. wprowadzająca środki wykonawcze do dyrektywy 2004/39/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do wymogów organizacyjnych i warunków prowadzenia działalności przez przedsiębiorstwa inwestycyjne oraz pojęć zdefiniowanych na potrzeby tejże dyrektywy (Dz.Urz. UE L Nr 241, s. 26)
MPPOiP	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
OchrKonkurU	ustawa z 16.2.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 229)
OrdPU	ustawa z 29.8.1997 r. – Ordynacja podatkowa (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 201 ze zm.)
PDOFizU	ustawa z 26.7.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2032 ze zm.)
PostAdmU	ustawa z 30.8.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 718 ze zm.)
PrBank	ustawa z 29.8.1997 r. – Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1988 ze zm.)
PrKonsU	ustawa z 30.5.2014 r. o prawach konsumenta (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 683)
TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C z 2016 r. Nr 202, s. 47, wersja skonsolidowana)
TUE	Traktat o Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C z 2016 r. Nr 202, s. 13, wersja skonsolidowana)
TWE	Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.Urz. UE C z 2006 r. Nr 321E, s. 1)
ZmOchrKonkurU2015	ustawa z 5.8.2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 1634)

2. Organy i instytucje

AG	rzecznik generalny Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej
NBP	Narodowy Bank Polski
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SO	Sąd Okręgowy
SOKiK	Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (od 1.12.2009 r.)
TSWE	Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich (przed 1.12.2009 r.)
UE	Unia Europejska
UOKiK	Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów

3. Czasopisma i publikatory

Dz.U.	Dziennik Ustaw
Dz.Urz.	Dziennik Urzędowy
ECLI	The European Case Law Identifier
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
MoPod	Monitor Podatkowy
OSNAPiUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
OSNC-ZD	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna – Zeszyty Dodatkowe
OSNCP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna i Pracy
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
Pal.	Palestra
PiP	Państwo i Prawo
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
PS	Przegląd Sądowy
RPEiS	Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny
TPP	Transformacje Prawa Prywatnego

3. Inne skróty

art.	artykuł
CHF	frank szwajcarski
cyt.	cytowany (-a, -e)

Wykaz skrótów

cz.	część
ds.	do spraw
in.	inne (-i, -ymi)
itd.	i tak dalej
kryt.	krytyczna
n.	następny (-a, -e)
Nr	numer
orz.	orzeczenie
p.	przeciwko
pkt	punkt
post.	postanowienie
r.	rok
red.	redakcja
s.	strona
sp.k.	spółka komandytowa
sp. z o.o.	spółka z ograniczoną odpowiedzialnością
uchw.	uchwała
ust.	ustęp
wyr.	wyrok
zb.	zbiór
zd.	zdanie

Wykaz literatury

- 24 prawdy o kredytach udzielanych we frankach, opracowanie ZBP, Dziennik Gazeta Prawna Nr 197 z 9–11.10.2015 r.
- Arystoteles, *Etyka Nikomachejska*, V, 10, 1137b, 10–30, Warszawa 1956
- Bagińska E., Odpowiedzialność odszkodowawcza w administracji, w: R. Hauser (red.), *System Prawa Administracyjnego*, t. 12. Odpowiedzialność odszkodowawcza w administracji, Warszawa 2016
- Bagińska E., Odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkody wyrządzone przez wydanie niezgodnego z prawem orzeczenia sądu, TPP 2011, Nr 3
- Baker T., On the Genealogy of Moral hazard, *Texas Law Review* 1975, Nr 75
- Balcerowicz L., w: L. Balcerowicz (red.), *Odkrywając wolność. Przeciw zniewoleniu umysłów*, Poznań 2012
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Legalis 2012
- Banaszczyk Z., Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej, Warszawa 2015
- Bańko M. (red.), *Wielki Słownik wyrazów bliskoznacznych PWN*, Warszawa 2005
- Baran P.M., Stosowanie z urzędu prawa Unii Europejskiej przez sądy krajowe, *Lex/el* 2014
- Bednarek M., w: E. Łętowska (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 5. Prawo zobowiązań – część ogólna, Warszawa 2006
- Biernat S., Wykładnia prawa krajowego zgodnie z prawem Wspólnot Europejskich, w: C. Mik (red.), *Implementacja prawa integracji europejskiej w krajowych porządkach prawnych*, Toruń 1998
- Borkowski J., w: R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *System Prawa Administracyjnego*, t. 9. Prawo procesowe administracyjne, Warszawa 2010
- Borowski K., Zastosowanie spreadów kalendarzowych na giełdzie Euronext, *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów SGH* 2007, Nr 79
- Chauffour J.P., *The power of Freedom Uniting Development and Human Rights*, Cato Institute, Washington 2009
- Cudna-Wagner A., Miąskiewicz B., Czy Sąd Najwyższy rzeczywiście złamał prawo, *Dziennik Gazeta Prawna* z 11.9.2015 r.
- Czachórski W., *Zobowiązania*, Warszawa 2002
- Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu* (aktualizacja M. Saffan, A. Brzozowski, E. Skowrońska-Bocian), Warszawa 2004
- Dajczak W., Giaro T., Longchamps de Bérier F., *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009

- Dubisz S. (red.), Uniwersalny słownik języka polskiego, t. 5, Warszawa 2003
- Fenet P.A., Recueil complet des travaux préparatoires du Code civil, t. 6, Osnabrück 1968
- Frąckowiak-Adamska A., Podwójne standardy stosowania zasady proporcjonalności przez Trybunał Sprawiedliwości, w: C. Mik (red.), Zasady ogólne prawa wspólnotowego, Toruń 2007
- Frąckowiak-Adamska A., Zasada proporcjonalności jako gwarancja swobód rynku wewnętrznego Wspólnoty Europejskiej, Warszawa 2009
- Gnela B., Niedozwolone postanowienia umowne jako ograniczenie swobody kontraktowej, w: B. Gnela (red.), Ustawowe ograniczenia swobody umów. Zagadnienia wybrane, Warszawa 2010
- Gontarski W., Glosa do wyr. TSUE z 3.12.2015 r., C-312/14, Lex/el. 2016
- Grzybowski S., Konstrukcja prawna pożyczki a kredyt bankowy, w: Z. Radwański (red.), Studia z prawa zobowiązań. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Alfredowi Ohanowiczowi, Warszawa 1979
- Grzybowski S. (red.), System Prawa Cywilnego, t. III, cz. 2. Prawo zobowiązań – część szczegółowa, Wrocław 1976
- Gutowski M., Bezskuteczność czynności prawnej, Warszawa 2013
- Hart H.L.A., Pojęcie prawa, tłum. J. Woleński, Warszawa 1998
- Hauser R. (red.), System Prawa Administracyjnego, t. 3, Europeizacja prawa administracyjnego, Warszawa 2014
- von Hayek F.A., Konstytucja wolności, Warszawa 2006 (tytuł oryginału: The Constitution of Liberty, 1960 by the University of Chicago)
- Kabza E., Problem stosowania analogii w prawie cywilnym, Forum Prawnicze 2010, Nr 9
- Kaliński M., Szkoda na mieniu i jej naprawienie, Warszawa 2014
- Kamiński I.C., Słuszność i prawo. Szkic prawnoporównawczy, Kraków 2003
- Kant I., Die Metaphysik der Sitten, Berlin 1922
- Karasek-Wojciechowicz I., Klauzule niedozwolone w umowach kredytowych, Rzeczp. z 7.3.2016 r.
- Karlik P., Sroka T., Wiliński P., w: M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86, Legalis 2016
- Kening-Witkowska M. (red.), Prawo instytucjonalne Unii Europejskiej, Warszawa 2011
- Kmiecik Z., Postępowanie w sprawach ochrony konkurencji a koncepcja procedury hybrydowej, PiP 2002, Nr 4
- Kohutek K., Kontrola treści ogólnych warunków umów bankowych na tle nowelizacji kodeksu cywilnego w dziedzinie ochrony konsumenta, Prawo Bankowe 2000, Nr 12
- Kołodziej A., Charakterystyka cywilnoprawnej sankcji niedozwolonych postanowień w umowach z konsumentami, Rej. 2008, Nr 12
- Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, Księga Pierwsza Kodeksu Cywilnego. Projekt z uzasadnieniem, Warszawa 2009

- Król-Bogomilska M., w: T. Skoczny, A. Jurkowska, D. Miąsik (red.), Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz, Warszawa 2009
- Krugman P., The return of Depression Economics and the Crisis of 2008, W.W. Norton & Company Inc., 2009
- Książak P., w: K. Osajda (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Legalis 2016
- Kurosz K., Nieważność umowy kredytu na skutek wadliwego określenia warunków zmiany oprocentowania, PPH 2017, Nr 1
- Kwiecień R., Wartość i prawo a kreatywność porządku prawnego, Forum Prawnicze 2010, Nr 9
- Lemkowski M., Materialna ochrona konsumenta, RPEiS 2002, Nr 3
- Longchamps de Brierre R., Polskie prawo cywilne. Zobowiązania, Poznań 1999
- Łętowska E., Prawo umów konsumenckich, Warszawa 2002
- Machnikowski P., Prawne instrumenty ochrony zaufania przy zawieraniu umów, Wrocław 2010
- Machnikowski P., w: E. Gniewek (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Legalis 2016
- Machnikowski P., w: E. Łętowska (red.), System Prawa Prywatnego, t. 5. Prawo zobowiązań – część ogólna, Warszawa 2012
- Marek T., Skutki abstrakcyjnej kontroli postanowień wzorców umownych, Pal. 2015, Nr 5–6
- Miąsik D., Podstawowe zasady stosowania prawa UE przez sądy powszechne w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego, EPS 2014, Nr 1
- Miąsik D., w: A. Wróbel (red.), Stosowanie Prawa Unii Europejskiej przez Sądy, t. I, Warszawa 2010
- Miąsik D., w: T. Skoczny, A. Jurkowska, D. Miąsik (red.), Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz, Warszawa 2009
- Modzelewska-Wąchal E., Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz, Warszawa 2002
- Molis J., w: F. Zoll (red.), Prawo bankowe. Komentarz, t. I, Kraków 2005
- Namysłowska M., w: M. Namysłowska, A. Piszcz (red.), Ustawa o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów z 5.8.2015 r. Komentarz, Legalis 2016
- Olejniczak A., w: A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. III, Zobowiązania. Część ogólna, Warszawa 2010
- Pajor T., Odpowiedzialność państwa członkowskiego Unii Europejskiej za szkodę wyrządzoną jednostce wskutek naruszenia prawa wspólnotowego, w: A. Szpunar (red.), Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej, Łódź 1997
- Piątowski J.S., w: System prawa rodzinnego i opiekuńczego, Ossolineum 1985
- Pietrzykowski K., w: K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. I. Komentarz do art. 1–449¹⁰, Warszawa 2005
- Podrecki P., Zoll F., Odpowiedzialność podmiotów świadczących usługi, w: E. Traple i M. du Vall (red. i koordynacja), Ochrona konsumenta. Harmonizacja prawa pol-

- skiego z prawem Wspólnot Europejskich Nr 3, cz. I. Opracowanie analityczne, Warszawa 1998
- Poźdżik R., Praktyki banków naruszające interesy konsumentów na przykładzie kart kredytowych, EPS 2008, Nr 3
- Półtorak N., Ochrona uprawnień wynikających z prawa Unii Europejskiej w postępowaniach krajowych, Warszawa 2010
- Półtorak N., Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa w prawie Wspólnot Europejskich, Kraków 2002
- Półtorak N., Odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu naruszenia prawa Unii Europejskiej – czy polskie prawo i orzecznictwo respektują wymogi prawa unijnego?, TPP 2011, Nr 3
- Pyziół W., w: E. Fojcik-Mastalska (red.), Prawo bankowe. Komentarz, Warszawa 2002
- Radwański Z., Odpowiedzialność odszkodowawcza za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej w świetle projektowanej nowelizacji kodeksu cywilnego, RPEiS 2004, Nr 2
- Radwański Z., Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom, Wrocław-Warszawa 1992
- Radwański Z., w: Z. Radwański (red.), System Prawa Prywatnego, t. 2. Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2008
- Radwański Z., Olejniczak A., Zobowiązania – część ogólna, Warszawa 2005
- Rajski J., Wykładnia kontraktów w świetle zasad europejskiego prawa kontraktów, w: Studia z prawa prywatnego gospodarczego. Księga pamiątkowa ku czci prof. Ireneusza Weissa, Kraków 2003
- Rand A., Kapitalizm. Nieznany ideał, Poznań 2001
- Raz J., The Authority of Law, Oxford University Press 2009
- Romanowski M., Ogólne reguły wykładni kontraktów w świetle zasad europejskiego prawa kontraktów a reguły wykładni umów w prawie polskim, PPH 2004, Nr 8
- Romanowski M., Szczegółowe reguły wykładni kontraktów w świetle zasad europejskiego prawa kontraktów a reguły wykładni umów w prawie polskim, PPH 2004, Nr 9
- Romanowski M., Uczciwość (lojalność) kontraktowa – kilka refleksji, w: K. Szczepanowska-Kozłowska (red.), Oblicza prawa cywilnego. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Błęszyńskiemu, Warszawa 2013
- Romanowski M., W sprawie charakteru i skutków niedozwolonych postanowień wzorców umownych stosowanych przez przedsiębiorcę, SPP 2010, Nr 3
- Saffjan M., Odpowiedzialność odszkodowawcza z tytułu bezprawia normatywnego, RPEiS 2005, Nr 1
- Saffjan M., Zasada swobody umów (uwagi wstępne na tle wykładni art. 353¹ KC), PiP 1993, Nr 4
- Schmitz P., Allocating Control in Agency Problems with Limited Liability and Sequential Hidden Actions, RAND Journal of Economics 2005, Nr 36

- Schmitz P., On the Interplay of Hidden Action and Hidden Information in Simple Bilateral Trading Problems, *Journal of Economic Theory* 2002, Nr 103
- Schulte-Nölke H., Twigg-Flesner Ch., Ebers M., *Consumer Law Compendium*, Bielefeld, Hull, Barcelona 2008
- Schulte-Nölke H., Twigg-Flesner Ch., Ebers M., *EC Consumer Law Compendium. The Consumer Acquis and its transposition in the Member States*, Munich 2008
- Sikorski G., *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2015
- Sikorski R., Ruchala P., w: M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. t. I, Komentarz do art. 1–449¹¹*, Warszawa 2016
- Skoczny T., Jurkowska A., Miąsik D. (red.), *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2009
- Skory M., *Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta*, Kraków 2005
- Skowrońska-Bocian E., *Prawo cywilne. Część ogólna. Zarys wykładu*, Warszawa 2005
- Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów, t. 2 (przekład B. Jasińska)*, Warszawa 2007
- Sokołowski T., *Swoboda intercyzy. Zakres modyfikacji małżeńskich ustrojów majątkowych*, Warszawa 2013
- Stefanicki R., Wdrażanie dyrektywy 93/13/EWG w świetle ostatniego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości (cz. II), *PPH* 2015, Nr 6
- Stefańska E., w: M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Art. 1–505(38), Lex/el.* 2015
- Stelmachowski A., *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998
- Sylwestrzak D., *Postępowanie przed Prezesem Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów*, Warszawa 2012
- Szczygieł M., Właściwość (natura) stosunku zobowiązaniowego jako ograniczenie zasady swobody umów, *Pal.* 1998, Nr 7–8
- Szpunar A., O umowie pożyczki, *PiP* 1992, Nr 12
- Szwarc M., Warunki poprawnej implementacji dyrektyw w porządkach prawnych państw członkowskich w świetle prawa wspólnotowego, *PPE* 2001, Nr 1
- Taborowski M., Wpływ orzeczeń ETS na status krajowych ostatecznych decyzji administracyjnych i prawomocnych wyroków sądowych – uwagi na tle procedury administracyjnej i administracyjno-sądowej, w: A. Wróbel (red.), *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, Warszawa 2011
- Tracz G., Umowa kredytu. Uwagi de lege lata i de lege ferenda, *TPP* 2007, Nr 3–4
- Trzaskowski R., Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353¹ KC, *Kraków* 2005
- Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem. W poszukiwaniu sankcji skutecznych i proporcjonalnych, Warszawa 2013
- Wiewiórowska-Domagalska A., Bułgarski standard, *Dziennik Gazeta Prawna* z 21.8.2015 r.